

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผล

จากการศึกษาวิเคราะห์อุปมาธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เฉพาะ ในส่วนของคัมภีร์ทีฆนิกาย และมัชฌิมนิกาย โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีของจอห์น อาร์. เซอร์ล (John R. Searle) ได้ข้อสรุปดังนี้

๕.๑.๑ อุปมาหลักธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ในคัมภีร์ทีฆนิกาย พบหลักธรรมจำนวน ๑๒ ข้อ และอุปมาจำนวน ๒๕ ข้อ แบ่งตามลักษณะ ได้ดังนี้

คัมภีร์	สิ่งที่ถูกเปรียบ (S)	แบบเปรียบ (P)	ความหมาย (R)
ที.ส.	ทิฎฐิ ๖๒ กิเลส นิวรรณ์ ๕	ดาบ้าย	ครอบสัตว์ให้ติดอยู่ภายใน โน้มน้ำวจิตลงสู่ที่ต่ำ
		เนิน	
		หิ้ง	
		โรค	
		เรือนจำ	
		ทาส	
	กามคุณ	ทางไกลกันดาร	ห้าม กัน ขัดขวางความดีไม่ให้ผลเต็มที่
		เครื่องหน่วงเหนี่ยว	
		เครื่องกักกัน	
		เครื่องรัตรึง	
		เครื่องตรึงตรา	
		ข้อ	
		เครื่องจองจำ	ผูกมัดทำให้ขาดอิสระภาพ
		ตรวน	

คัมภีร์	สิ่งที่ถูกเปรียบ (S)	แบบเปรียบ (P)	ความหมาย (R)
ที.ม.	ค้นหา	ลูกศร	ทิ่มแทงและก่อให้เกิดอันตรายแก่ชีวิต
	ธรรม (โลกุตตระ)	สระใหญ่	กว้างใหญ่ก้าวข้ามได้ยาก
	กิเลส	ปราสาท	สำคัญ สูง หรือเป็นยอดกว่าธรรมอื่น
		ตะปู	ปักแล้วถอนได้ยาก
		ลิ่ม	ถอนได้ยาก
		เสาเขื่อน	ถอนได้ยาก
		ธูลี	ทำให้จิตเปื้อน เสว้าหมอง เสียหาย
	มรรคมืองค์ ๘	สะพาน	เป็นที่ข้ามวิญญูะสงสาร
ที.ปา.	สังกหัตถุ ๕	ลิ่ม	ยึด หน่วงเหนี่ยว หรือผูกมัดไว้
	วิจิกิจญา, โภระ	ตะปู	ตรึงจิตไว้ไม่ให้ชวนขวายทำความดี
	อุปสเสนธรรม	พนักพิง	แนวสำหรับเลือกปฏิบัติให้เหมาะสม

ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย พบหลักธรรมจำนวน ๑๗ ข้อ และอุปมาจำนวน ๓๓ ข้อ แบ่งตามลักษณะ ได้ดังนี้

คัมภีร์	สิ่งที่ถูกเปรียบ (S)	แบบเปรียบ (P)	ความหมาย (R)
ม.มู.	กาม	โครงกระดูก	ไม่อึด ยิงเสพยิงกระหาย
		ชั้นเนื้อ	เป็นที่ปรารถนา ต้องขยี้แย่ง
		คบเพลิงหญ้า	ไหม้ลุกลามเร็ว
		หลุมถ่านเพลิง	ร้อนคุกรุ่นอยู่ภายใน
		ความฝัน	ให้ความพอใจสั้น ๆ ไม่จริงยั่งยืน
		ของที่ยืมมา	เป็นของชั่วคราว
		ผลไม้คั่วตัน	ปฏิบัติผิย้อมก่อให้เกิดโทษ
		เจียงหันเนื้อ	เป็นที่รองรับการถูกหนั ถูกสับ
		หอกหลาว	คอยทิ่มแทงจิตใจตลอดเวลา
		ห้วง	จับต้องไม่ดี ทำอันตรายถึงชีวิตได้
	ธรรมะ	แพ	พาถึงจุดหมายแล้วต้องสลัดทิ้ง
	มานะ	ธง	อวดตา หรือตัวตน
	อวิชชา	ลิ่ม	ฝังแน่นอยู่ในสันดาน ถอนได้ยาก

คำกริยา	สิ่งที่ถูกเปรียบ (S)	แบบเปรียบ (P)	ความหมาย (R)
ม.ม.	สังขาร	เครื่องแวดล้อม	ขัง หรือ กั้น ไว้ในภพ
	คันหา	เสาระเนียด	ปรាកการอันแข็งแรงแรงถอนได้ยาก
	โอรัมภากิยสังโยชน์	บานประตู	เครื่องปิด ขัง กั้น ไม่ให้บรรลุนิพพาน
	ขันธ	โรค	เสียคนแท่ง
		หวัฬ	ต้องเยียวการรักษา
ม.อุ.		ลูกศร	เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์
	กิเลส	ลูกศร	ให้ผลเป็นทุกข์ เดือนร้อน
		ห้วงน้ำใหญ่	ข้ามได้ยาก ท่วมทับสัตว์โลก
		ทางเป็นหลุมเป็นบ่อ	ทำให้ถึงเป้าหมายช้า ถึงนิพพานช้าลง
		เครื่องกั้ว	ขัดขวาง เป็นอุปสรรคบรรลุนิพพาน
	รากะ	ทางอ้อม	ทำให้ทางพระนิพพานยาวไกลขึ้น
	สังสารวัฏ	ห้วงน้ำใหญ่	กว้างใหญ่ไพศาล ข้ามได้ยาก
	สัญญา	โรค	เบียดเบียน
		ฝั	มีโทษ
		ลูกศร	มีพิษเป็นโทษ
	อายตนะ	แพลตฟอร์ม	เป็นช่องทางแห่งอกุศลหากไม่สำรวม
	อวิชชา	ยาพิษ	เป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์เดือดร้อน
	สติ	เครื่องตรวจ	สอดส่องกิจต่าง ๆ
	อริยปัญญา	มีดผ่าตัด	ประหารกิเลสภายในได้ฉับพลัน
	สามัคคี	น้ำกับน้ำมัน	สมาน หรือ เข้ากัน ได้อย่างกลมกลืน

๕.๑.๒ แนวคิดและทฤษฎีอุปมาของจอห์น อาร์. เซอร์ล (John R. Searle)

อุปมาตามแนวคิดของจอห์น อาร์. เซอร์ล ประกอบด้วยส่วนประกอบ ๓ ประการ คือ S (Subject) หมายถึง สิ่งที่ถูกเปรียบ, P (Predicate) หมายถึง แบบเปรียบ, และ R (Reality) หมายถึง ความหมายที่ต้องการสื่อ มีโครงสร้างอุปมาคือ S is P, และมีโครงสร้างความหมายคือ S is R

ด้านความหมาย จอห์น อาร์. เซอร์ล เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความอุปมา ๕ ประการ คือ

๑) S ต้องสัมพันธ์หรือมีลักษณะทางความหมายบางอย่างคล้ายกับ P โดยสามารถหา R ได้จาก P,

๒) P กับ R มีความหมายคล้ายกัน แต่ด้วยข้อจำกัด ถ้าตีความ P ตามตัวอักษรแล้วจะเปรียบกับ S ไม่ได้,

๓) S กับ P มีลักษณะต่างชนิดกัน แต่มีลักษณะบางอย่างร่วมกัน จึงนำมาเปรียบเทียบเพื่อสื่อ R ทำให้ไม่ตีความ P ตามตัวอักษร,

๔) P มีความเกี่ยวข้องกับ R เมื่อกล่าวถึง P จึงสื่อความถึง R ด้วย

๕) เป็นการใช้สิ่งหนึ่ง เพื่อสื่อความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง

๕.๑.๓ วิเคราะห์ลักษณะอุปมาหลักธรรมตามแนวคิดของจอห์น อาร์. เซอร์ล

ก. ด้านองค์ประกอบพื้นฐานของอุปมา

อุปมาธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มีส่วนประกอบทางด้านโครงสร้างตามแนวคิดของจอห์น อาร์. เซอร์ล ทุกประการ และจากตัวอย่างพบว่า โครงสร้างอุปมาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ตำแหน่งสิ่งที่ถูกเปรียบกับแบบเปรียบ ไม่จำเป็นต้องเรียงตามโครงสร้าง (S is P) เสมอไป มีกรณีตัวอย่างหลายกรณีสลับตำแหน่งกันในโครงสร้างเป็น (P is S)

นอกจากนั้น สิ่งที่ถูกเปรียบ (S) อาจเปรียบกับแบบเปรียบ (P) หลายชุดในคราวเดียวกัน ซึ่งอาจเขียนเป็นโครงสร้างใหม่เป็น (S is P, P, P...)

บางตัวอย่าง ทรงย่ำสิ่งที่ถูกเปรียบ (S) ขึ้นมาหลายครั้งให้ครบตามแบบเปรียบ (P) ทำให้เกิดความสละสลวย และมองเห็นพระประสงค์ที่ต้องการย่ำให้ผู้ฟังเห็นมโนภาพของแบบเปรียบให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจเขียนเป็นโครงสร้างใหม่เป็น (S1 is P, S2 is P, S3 is P)

ขณะที่บางตัวอย่างของอุปมา มีปรากฏเฉพาะ แบบเปรียบ (P) ไม่ปรากฏสิ่งที่ถูกเปรียบ (S) แต่ก็สามารถเข้าใจ โดยอาศัยบริบทของข้อความในประโยค และเทียบเคียงกับพระพุทธพจน์ในลักษณะเดียวกัน

ข. ด้านความหมาย

อุปมาธรรมที่ค้นพบในคัมภีร์ที่มคฺคกัณฐะ และมคฺคคณิกาย ส่วนใหญ่เข้ากันได้กับทฤษฎีการสร้างความหมายตามแนวคิดของจอห์น อาร์. เซอร์ล กล่าวคือ การสร้างอุปมาธรรมตามหลักการข้อที่ ๑,๓,๔, และ ๕ ซึ่งพบตัวอย่างโดยทั่วไป

ส่วนแนวคิดอุปมาที่เกิดจากการสร้างคำตามหลักการข้อที่ ๒ ในคัมภีร์ที่มคฺคกัณฐะ และมคฺคคณิกาย ไม่พบอุปมาธรรมชนิดนี้ แต่ก็สามารถค้นพบอุปมาลักษณะอื่น เช่น อุปมาเกี่ยวกับ

บุคคล รูปอุปมาว่า พระอริยสาวก (S) นี้ บัณฑิตสรรเสริญว่าเป็นผู้มีเสขปฏิบัติ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยธรรม ซึ่งเป็นคจฺพองไปที่ไม่เภา (P)

ค. อิทธิพลถึงแวดล้อมที่มีต่อการสร้างอุปมา

อุปมาเป็นการใช้ภาษาที่สื่อความหมายไม่ตรงตามตัวอักษร ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ผู้รับสารไม่สามารถเข้าใจความหมายตรงตามที่ผู้ใช้อุปมาต้องการสื่อ

อย่างไรก็ตาม ผู้ฟังยังคงสามารถเข้าใจความหมายที่ผู้พูดต้องการสื่อได้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า ทั้งผู้พูดและผู้ฟังย่อมเคยมีประสบการณ์ร่วมกันในเรื่องนั้น ๆ มาก่อน การสร้างอุปมาจึงต้องอาศัยบริบททางสิ่งแวดล้อม ชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ เป็นต้น มาเป็นมูลเหตุที่ใช้ในการเปรียบเทียบ และการใช้สร้างอุปมาโดยที่ผู้พูดและผู้ฟังเคยมีประสบการณ์ร่วมกัน หรืออยู่ในบริบทเดียวกัน ย่อมทำให้เกิดเข้าใจความหมายได้รวดเร็วกว่าประโยคธรรมดา

การสร้างอุปมาธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ย่อมอาศัยหลักการดังกล่าวด้วย โดยเฉพาะอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม ได้รับการอุปมาามากที่สุด ส่วนอุปมาธรรมด้วยความเป็นอยู่ และความเชื่อ ไม่พบอุปมาธรรมในคัมภีร์ที่มคฺนิกาย และมคฺฉนิกาย

อุปมาที่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม มักเป็นวัตถุ หรือสิ่งที่เป็นรูปธรรม มีทั้งที่เป็นมนุษย์ สัตว์ พืช ธรรมชาติแวดล้อม เครื่องใช้ต่าง ๆ ในบ้าน หรือใช้ในการประกอบอาชีพ รวมถึงภาวะ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นเข้ากันโดยทั่วไป

๕.๒ อภิปรายผล

การศึกษาพระพุทธศาสนาในเชิงคัมภีร์ และใช้ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีทางภาษาศาสตร์มาวิเคราะห์ นับว่ายังมีน้อยอยู่ อย่างไรก็ตาม ได้มีความพยายามในการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในมิติของการอุปมา-อุปไมยมาโดยลำดับ นับตั้งแต่งานของบุญชอบ เริงทรัพย์ (๒๕๒๐) ที่ได้ศึกษาอุปมาอุปไมยในพระไตรปิฎก ซึ่งงานชิ้นนี้ มุ่งเน้นลักษณะอุปมา-อุปไมยเพื่อเปรียบเทียบกับลักษณะอุปมา-อุปไมยในภาษาไทย

งานของพระมหากรรทการ วิสุทฺโธ (๒๕๔๕) ได้ศึกษาพุทธวิธีในการสอนแบบอุปมาโวหารในอรรถกถาธรรมบท งานชิ้นนี้ก็มุ่งศึกษาคำสอนที่เป็นอุปมาโวหาร เพื่อวิเคราะห์รูปแบบ และลักษณะของอุปมา ซึ่งคล้าย ๆ กับงานของบุญชอบ เริงทรัพย์ ต่างตรงที่เปลี่ยนมาศึกษาคัมภีร์อรรถกถา แม้งานของพระมหาฉัตรชัย มูลสาร (๒๕๔๕) ซึ่งเสนอในปีเดียวกันก็เน้นมาที่ปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทฺธิมรรค และงานของพระมหาวิศิษฐ์ ปญฺญาวฑฺฒโน (๒๕๔๕) ซึ่งศึกษาวิเคราะห์อุปมาใน

มิลินทปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัยก็ยังคงเน้นที่ตัวอุปมาว่ามีอะไรบ้าง ใช้อะไรบ้างในการสร้าง
คำอุปมา รูปแบบของอุปมาเป็นอย่างไร

ยังมีงานในลักษณะเดียวกันอีกหลายท่าน เช่น งานของพระมหาอุดร เกตุทอง (๒๕๔๓)
พระมหาสมเพร อากาศโร (๒๕๔๘) งานของพระมหาวิชาญ สุภาจาโร (๒๕๕๒) และงานของพระ
วิทย์ วรญาโณ (๒๕๕๒) ก็มีลักษณะใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะงานของพระมหาอุดร เกตุทอง ที่มุ่ง
ศึกษาเปรียบเทียบสำนวนอุปมาในธรรมบทกับสำนวนไทย กับ พระมหาวิชาญ สุภาจาโร ที่ศึกษา
วิธีการสื่อสารด้วยอุปมาอุปไมยก็เน้นที่คัมภีร์อรรถกถา และจากงานทั้ง ๒ ชิ้นนี้ ทำให้เห็น
พัฒนาการของการศึกษาเรื่องอุปมา กล่าวคือ มีการใช้ทฤษฎีทางด้านภาษาศาสตร์เข้ามาเป็นพื้นฐาน
ในการวิเคราะห์เพิ่มขึ้น

ส่วนงานวิจัยของพระมหาสมเพร อากาศโร (๒๕๔๘) แม้จะหันมาให้ความสนใจคำ
สอนเชิงอุปมาอุปไมยของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) แต่รูปแบบของการนำเสนอ ก็ยังมุ่งศึกษา
เนื้อหาอุปมาว่าท่านใช้อุปมาอย่างไร มีผลอย่างไร มีส่วนช่วยให้การเผยแผ่หลักธรรมคำสอน
ประสบผลสำเร็จอย่างไร

งานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์อุปมาธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แม้จะเป็นเรื่อง
อุปมาเหมือนกับงานวิจัยที่กล่าวมา ก็ถือว่ามีลักษณะเฉพาะที่แตกต่าง เพราะได้ใช้ทฤษฎีของ
นักปราชญ์ตะวันตกมาวิเคราะห์เนื้อหาใน ๓ ลักษณะ คือ ๑) ความหมายที่ต้องการสื่อคืออะไร ๒)
องค์ประกอบของอุปมาและเนื้อหาของอุปมาสร้างขึ้นมาจากหลักเกณฑ์ใด เข้ากันได้กับแนวคิดและ
ทฤษฎีที่นำมาวิเคราะห์หรือไม่อย่างไร และ ๓) สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการสร้างอุปมาหรือไม่
อย่างไร ซึ่งถือเป็นเรื่องใหม่ และเป็นการเพิ่มแนวทางสำหรับการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในอีกมิติ
หนึ่ง

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการที่ได้ศึกษาอุปมาธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เฉพาะในส่วนของทีฆ
นิคายและมัชฌิมนิกาย ทำให้พบว่า นอกจากอุปมาธรรมแล้ว ยังพบอุปมาในลักษณะอื่น ๆ เช่น
อุปมาเกี่ยวกับสถานะธรรม อุปมาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า อุปมาเกี่ยวกับพระสงฆ์ อุปมาเกี่ยวกับ
เหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่เฉพาะแต่ในคัมภีร์ทั้ง ๒ นี้เท่านั้น อุปมาเหล่านี้ยังพบในคัมภีร์อื่น ๆ โดยเฉพาะ
คัมภีร์สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย ขุททกนิกาย ถือเป็นคัมภีร์ที่มีอุปมามาก สามารถวิเคราะห์เฉพาะ
คัมภีร์ ๆ แล้วแยกหมวดหมู่ว่าเป็นอุปมาประเภทใดบ้าง แต่ละอุปมา มีความหมายว่าอย่างไร และมี
หลักเกณฑ์ในการสร้างอุปมาอย่างไร ซึ่งจะได้นำงานวิจัยชุดเพิ่มขึ้นอีก ๓ เรื่อง หรือมากกว่านั้น

แม้ในการใช้ทฤษฎีในการวิเคราะห์อุปมาเอง หากผู้วิจัยมีพื้นฐานความรู้ทางด้านภาษาบาลี หรือพื้นฐานทางด้านภาษาศาสตร์พอสมควร ยังสามารถวิเคราะห์อุปมาจากต้นฉบับภาษาบาลี โดยใช้ทฤษฎีอุปมาในคัมภีร์ภาษาบาลี เช่น คัมภีร์สุโขธาลังการ เป็นต้น หรือทางภาษาศาสตร์ ก็อาจจะใช้พื้นฐานอุปมาในทางภาษาศาสตร์เป็นพื้นฐานวิเคราะห์ได้อีกทางหนึ่ง โดยอาจตั้งประเด็นวิจัยเพิ่มเติมได้อีก เช่น

๑. ศึกษาวิเคราะห์อุปมาในคัมภีร์ทีมนิกาย, มัชฌิมนิกาย, สังยุตตนิกาย, อังคุตตรนิกาย, ขุททนิกาย คัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่งตามทฤษฎีของจอห์น อาร์. เซอร์ล (เน้นอุปมาทุกประเภท)

๒. ศึกษาวิเคราะห์อุปมาธรรมในคัมภีร์สังยุตตนิกาย, อังคุตตรนิกาย, หรือขุททนิกาย อย่างใดอย่างหนึ่งโดยใช้ทฤษฎีของจอห์น อาร์. เซอร์ล (เน้นเฉพาะหลักธรรม)

๓. ศึกษาวิเคราะห์อุปมาธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาตามทฤษฎีอุปมาในคัมภีร์สุโขธาลังการ